

Pietro Agostino D'Avack. *Trattato di diritto canonico. Introduzione sistematica generale*. Dott. A. Giuffrè Editore. Milano 1980 ss. 413.

Obecna książka zmarłego niedawno P. A. D'Avacka, profesora prawa kanonicznego i wyznaniowego Uniwersytetu Rzymskiego (w latach 1967—1973 także rektora tegoż uniwersytetu) oraz wieloletniego prezesa „Consociatio Internationalis Studio Iuris Canonici promovendo”, jest nowym, uzupełnionym i przeobrażonym wydaniem jego pracy sprzed 25 laty pt. *Corso di diritto canonico*. Vol. 1: *Introduzione sistematica al diritto della Chiesa* (Milano 1956 ss. 315). W zamierzeniu Autora stanowi ona pierwszy tom szerszego dzieła; niestety nie została dana D'Avackowi możliwość realizacji postawionego celu.

Autor zdaje sobie sprawę, że prawo kanoniczne wymaga w obecnym czasie, i to w wymiarze całościowym, nowego opracowania pojęciowego i strukturalnego. Podejmuje więc próbę takiego opracowania. Podejmuje ją z pasją i miłością, jaką żywi do tej dyscypliny wiedzy, dla której właściwie poświęcił życie, uważając prawo kanoniczne za „najbardziej osobliwy system prawa, który pozostaje nie tylko najbardziej oryginalnym i zespolonym porządkiem prawnym w perspektywie historycznej i aktualnej, ale także jednym z najbardziej znamienitych przejawów i imponujących produktów europejskiej kultury prawnej” (s. V). Ten pierwszy tom zamierzonego większego dzieła chce być systematycznym wprowadzeniem ogólnym do prawa Kościoła, wskazującym „obecne zasady podstawowe, na których ma się tworzyć nowy system prawa kanonicznego posoborowego, w jego rewizji i w nowym opracowaniu norm oraz instytucji” (s. IV).

Traktat D'Avacka, a z nim cała szkoła świeckich kanonistów włoskich, spotkał się w polskiej literaturze kanonicznej z surową krytyką ze strony ks. prof. Sobańskiego z ATK (zob. PK 24: 1981 z. 3—4 s. 291—295 oraz AKKR

148:1979 s. 447—457), gdy chodzi o propagowaną i realizowaną w nim metodę studium prawa kanonicznego. Ta krytyka jest tym samym pasjonującą odpowiedzią na uwagi krytyczne Autora względem metody kanonistycznej postulowanej przez szkołę szwajcarsko-niemiecką oraz ks. prof. Sobańskiego. Odnośnie do konfrontacji dwóch wspomnianych szkół (niemiecko-szwajcarskiej i świeckich kanonistów włoskich) warto zwrócić uwagę, że podczas gdy na uniwersytetach państwowych języka niemieckiego prawo kanoniczne bywa wykładane głównie na wydziałach teologicznych, i to przez duchownych mających gruntowne wykształcenie teologiczne, na uniwersytetach państwowych włoskich bywa ono wykładane na wydziałach prawa, i to przede wszystkim przez świeckich kanonistów mających równocześnie lub głównie wykształcenie w prawie świeckim. To uzasadnia w dużym stopniu różność spojrzenia. Osobiście zgadzam się w pełni z twierdzeniami ks. Sobańskiego odnośnie do charakteru teologicznego prawa kanonicznego i związanych z nim konsekwencji metodologicznych. Niemniej chciałbym zauważyć, że spotkanie się, wśród kulturowych prawa kanonicznego, dwóch wspomnianych orientacji (szkół), tzn. „czysto prawniczej” i teologicznej, jest na pewno czynnikiem twórczym; chroni bowiem przed ekstremizmami i skłania do dalszych, bardziej gruntownych i konstruktywnych przemyśleń. Konfrontacja i dyskusja przyczyniają się zawsze do postępu wiedzy.

Całość dzieła obejmuje szesnaście rozdziałów i podzielona jest na trzy sekcje. Pierwsza z nich zawiera wstępne wiadomości pojęciowe i dydaktyczne i składa się z trzech rozdziałów dotyczących: 1) Pojęcia prawa kanonicznego i jego nauczania na włoskich uniwersytetach państwowych (s.

3—24). Między innymi Autor polemizuje, gdy chodzi o metodę i program studiów, z innymi wybitnymi przedstawicielami włoskiej szkoły świeckiej kanonistów (Jemolo i Del Giudice), proponując własną opinię. 2) Metody w studium prawa kanonicznego (s. 25—43). D'Avack analizuje i krytykuje tutaj krótko różne szkoły prawa kanonicznego oraz przedstawia swą opinię odnośnie do „poprawnej metodologii prawnokanonicznej”. Ten rozdział stał się głównym przedmiotem wspomnianej krytyki ze strony ks. Sobańskiego. 3) Nauk pomocniczych w studium prawa kanonicznego (s. 45—65), biorąc pod uwagę teologię, prawo świeckie (nad którym najdłużej się zatrzymuje) i historię.

Przedmiotem drugiej sekcji jest Kościół w prawie publicznym wewnętrznym. Zawiera ona siedem następujących rozdziałów: 4) Kościół jako porządek prawny (s. 69—103). Autor omawia tutaj problemy natury prawnej prawa kanonicznego, jego prawowitości oraz współzależności i związku między formą prawną i treściami religijnymi w Kościele. Zwraca uwagę na niewystarczalność prawa kanonicznego do pełnego odzwierciedlenia Kościoła, na naturę pozaprawną norm *forum internum* oraz funkcję dynamiczną prawa kanonicznego. 5) Najwyższy cel porządku prawnego Kościoła (s. 105—126), czyli *salus aeterna animarum*. D'Avack stara się przedstawić naturę tego celu, jego zakres, znaczenie, funkcję oraz skutki tak w prawie publicznym wewnętrznym i w prawie publicznym zewnętrznym, jak też w prawie kanonicznym w sensie ścisłym. 6) Fundamentalne cechy charakteryzujące porządek prawny Kościoła (s. 127—157), którymi dla Autora są: a) powszechność; b) determinacje teologiczno-dogmatyczne jako podstawowa norma; c) elastyczność jako kryterium aplikacji praktycznej normy; d) podwójność hierarchii i nierówność jako podstawowe kryterium zdolności prawnej podmiotów prawa. 7) Prawo publiczne i pra-

wo prywatne w porządku prawnym Kościoła (s. 159—180). Głównie polemizuje tutaj D'Avack z prof. Pio Fedele (innym przedstawicielem włoskiej szkoły kanonistów świeckich), który idąc za pewnymi prawnikami niemieckimi uważa, że prawo kanoniczne nie dopuszcza możliwości rozróżnienia między normami prawa publicznego i prywatnego, gdyż wszystkie one mają naturę prawa publicznego. Broni więc rozróżnienia, wskazując na jego naturę i znaczenie. 8) Związek norm prawa kanonicznego z ich odbiorcami (s. 181—195). Omówiony jest w tym rozdziale problem warunków obligatoryjności norm prawa kanonicznego ze strony odbiorców oraz trzy kwestie partykularne: a) kwestia wiary; b) kwestia wewnętrznej akceptacji normy jako obowiązku moralnego; c) kwestia nakazywalności prawnej aktów wewnętrznych. 9) Kościół jako podstawowy (*primario*) porządek prawny (s. 197—212). Autor przedstawia Kościół jako *societas iuridice perfecta*, wyjaśniając co przez to rozumie, czyli *ordinamento giuridico primario*. Stara się wskazać na teologiczny fundament i konsekwencje prawne tego pojęcia, polemizując z autorami uważającymi to pojęcie za przestarzałe i nieadekwatne. 10) Kościół jako suwerenna osoba prawna (s. 213—231). D'Avack nie tylko omawia pojęcie i jego podstawę prawną, lecz także zajmuje stanowisko wobec uwag krytycznych i bierze pod uwagę kwestie szczegółowe związane z problemem, zwłaszcza ukazując suwerenność osobowości prawnej Kościoła w relacji do suwerenności osobowości prawnej Stolicy Świętej.

Trzecia sekcja dotyczy Kościoła w prawie publicznym zewnętrznym. Składa się ona z pozostałych sześciu rozdziałów. Ich zawartość jest następująca: 11) Stosunek Kościoła do państwa w sytemie konstancyńskim przedsoborowym (s. 235—258). Po pewnych wstępnych precyzacjach Autor omawia różne systemy i ich implikacje

w aspekcie historycznym. 12) Stosunek Kościoła do państwa w tematyce Soboru Watykańskiego II (s. 259—282). D'Avack wskazuje na przewyciężenie tradycyjnego systemu i na podstawowe zasady doktryny soborowej. Zauważa zbieżność tych zasad z zasadami wypracowanymi w liberalnych krajach demokratycznych. Następnie zajmuje się przyczynami i celami nowego stanowiska Kościoła. 13) Pozycja Kościoła katolickiego i Stolicy Świętej w prawie międzynarodowym (s. 283—309). Znajdujemy tutaj rozważania na temat osobowości prawnej Kościoła i Stolicy Świętej w prawie międzynarodowym, jak również na temat związany z tą osobowością, ich praw i pozycji w systemie tradycyjnym i soborowym. Autor wskazuje na przychylność papieży i soboru do ONZ, mimo dostrzegania braków tego organizmu. Uważa za utopię domaganie się powszechnego autorytetu ONZ. Omawia też różne formy obecności Stolicy Świętej w porządku międzynarodowym. 14) Państwo watykańskie (s. 311—335). Po uzasadnieniu omawiania tego tematu i krótkich uwagach historycznych Autor zajmuje się konstytucją, naturą i strukturą tego specyficznego państwa oraz jego pozycją w prawie międzynarodowym. 15) Ekumenizm w Magisterium Kościoła katolickiego (s. 337—370). Autor definiuje pojęcie; omawia problem w aspekcie historycznorefleksyjnym, wskazuje na impuls dany przez Sobór Watykański II, zatrzymując się dłużej na aspekcie prawnym problemu i różnych ukierunkowaniach ruchu ekumenicznego. 16) Wolność religijna w Magisterium Kościoła katolickiego (ss. 371—403). D'Avack uważa ten problem za bardzo ważny i aktualny. Przedstawia doktrynę Kościoła w aspekcie historycznym, by uwypuklić nowość Soboru Watykańskiego II i jego trzy zasady kierownicze w tym względzie: a) wolność wiary; b) obrona praw i godności osoby ludzkiej; c) niekompetencja państwa w materii opcji religijnej. Na końcu zajmuje się możliwością aplikacji

nowej doktryny w zakresie wewnętrznym Kościoła, dając odpowiedź pozytywną.

Książka w zasadzie jest przeznaczona dla studentów wydziałów prawa świeckiego, choć wydaje się wyrastać poza wymiary zwykłego podręcznika. Przypisy w niej są nieliczne, natomiast po każdym rozdziale znajduje się bogaty i zaktualizowany wykaz bibliograficzny.

Trudno nie zauważyć bogactwa poruszonej problematyki, spoistości logicznej opracowania (zwłaszcza w jej ogólnych zarysach) oraz przejrzystości układu.

Praca, jak zaznaczyłem, wyrasta ze szkoły świeckich kanonistów włoskich, niemniej jednak jest opracowaniem oryginalnym, owocem wieloletnich samodzielnych przemyśleń Autora.

D'Avack niewątpliwie zna problemy teologiczne prawa kanonicznego i aktualną problematykę posoborową, czego daje wielokrotnie dowody. Co więcej, prawdy teologiczno-dogmatyczne uważa, jak wynika z powyższego przedstawienia treści, za fundament prawa kanonicznego. Z drugiej jednak strony zdaje się mieć pewne opory w tym względzie, wyraża zastrzeżenia względem pewnych aspektów teologicznych i, jak słusznie zauważa D. Composta, „wciąga swą dyscyplinę wiedzy bardziej w zasięg historii świeckiej niż Kościoła, tak że nawet samą doktrynę Magisterium Kościelnego lub pewne przejawy wewnętrzne Kościoła ocenia według miary (powiedziałbym) świeckiej” („Apollinaris” 54: 1981 s. 200). Takie ujęcie czy wykładania prawa kanonicznego jest może bardziej zrozumiałe dla studentów wydziałów prawa świeckiego, nie mających dostatecznego przygotowania teologicznego; pozbawione jest jednak swej specyfiki, głębi i uroku właściwego prawu Kościoła.

Książka jest dyskusyjna nie tylko, gdy chodzi o metodę studium, lecz także (lub raczej w związku z obroną me-

to) odnośnie do różnych konkretnych opinii. Nie można z drugiej strony zaprzeczyć, że ma też interesujące ujęcia i uwagi (jak np. odnośnie do ekumenizmu w ujęciu prawnym, osobowości prawnej Kościoła i Stolicy Świętej, itd.).

Podsumowując można stwierdzić, że książka D'Avacka — która nie jest jakimś owocem niedojrzałym, lecz prze-

ciwnie, bardzo dojrzałym i zarazem oryginalnym owocem pewnej szkoły — spełni swą twórczą rolę, nie tyle może jako podręcznik dla studentów, ile raczej jako pewne studium prowokujące środowiska naukowe i mających też coś do powiedzenia zwolenników innych szkół.

Bp Zenon Grocholewski